

Krzysztof Widawski*
Piotr Oleśniewicz**
Julita Markiewicz-Patkowska***

EDUKACYJNY WYMIAR TURYSTYKI WIEJSKIEJ

WSTĘP

Funkcja edukacyjna turystyki to zjawisko szeroko omawiane w literaturze (Kowalczyk, 2001; Kurek, 2007; Oleśniewicz i Widawski, 2013), na tyle oczywiste, że nie ma potrzeby z nim dyskutować. Stwierdzenie, że podróże kształcą, staje się w tym kontekście truizmem. Każde nowe poznanie ubogacza, wyposaża w wiedzę i doświadczenie, raz o charakterze praktycznym, raz, że jest warte poznania dla samego poznania. Każde dziedzictwo gromadzi walory materialne i duchowe charakterystyczne dla konkretnych kultur, środowisk. Nie inaczej jest ze środowiskiem wiejskim. Środowiskiem prze wieki szeroko obecnym w historii człowieka, które w ostatnich dekadach niepokojąco się kurczy. Wzrost technologiczny, innowacyjność usadowiły się w miastach i stopniowo pociągają za sobą człowieka, wyjmując go z jego dotychczasowej bezpiecznej codzienności. Ku zaskoczeniu jego samego niedawne jeszcze oczywistości, dotychczasowy kod, którym posługiwał się, przestał być czytelny. Nowe pokolenie wielu rzeczy już nie rozumie. Intuicja, która towarzyszyła ojcom, nie przeszła na dzieci. Wielu rzeczy trzeba uczyć się na nowo. Pytanie, czy jest taka potrzeba, na razie należy odłożyć na bok. Warto pozostać przy konstatacji, że coś należy z tym zrobić. Świata wsi, w którym to krowa daje mleko, a chleb zaczyna się w kłosie, grozi odejście w zapomnienie. Konieczne są lekcje, które wszystko wytłumaczą, pokażą; i w tę potrzebę doskonale może się wpisać, i często już to robi, turystyka. Lekcje w gospodarstwach pedagogicznych to ciekawa alternatywa. Idea, która pojawiła się w połowie ubiegłego stulecia w Stanach Zjednoczonych, do Europy trafiła zaś w latach 80. (najpierw do Francji), szybko znalazła uznanie odbiorców oferty (Widawski, 2011). Doświadczenia te zaczęto realizować także w Polsce – najpierw w sposób nieskoordynowany, od 2011 roku zaś podjęto próbę ujęcia idei w konkretne ramy praktyczne. Warto przyjrzeć się bliżej samej koncepcji, jej potencjałowi i efektom działań w środowisku wiejskim.

---

* Uniwersytet Wrocławski.

** Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu.

*** Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu.

DZIEDZICTWO KULTUROWE ŚRODOWISKA WIEJSKIEGO A TURYSTYKA

Naturalnym miejscem dla rozwoju turystyki wiejskiej jest środowisko wiejskie. Stanowi ono podstawę do praktykowania wielu form turystyki w oparciu o różne znajdujące się tam walory. Wśród głównych rodzajów aktywności turystycznej korzystających z zasobów kulturowych tam realizowanych Page i Getz (1997) wymieniają agroturystykę, turystykę na farmie, turystykę miękką, a nawet ekoturystykę, choć ta bazuje przede wszystkim na przyrodniczych zasobach środowiska wiejskiego.

Jakakolwiek aktywność turystyczna o podłożu kulturowym działałaby się w turystyce wiejskiej to – zdaniem Beetona (2006) – ważne są nie tyle formy turystyki, co „doświadczenie wiejskości” stanowiące podstawę zrozumienia tegoż środowiska. Autor posuwa się nawet dalej, posługując się określeniem „wiejskiej idylli” (Beeton, 2004), która jest istotnym składnikiem turystyki wiejskiej. Jej głównym rysem jest pamięć środowiska wiejskiego z okresu przedindustrialnego, charakteryzująca się prostotą życia w połączeniu z bliskością natury, w którym to układzie człowiek stanowi istotną, zharmonizowaną ze swoim otoczeniem część. Taka sama tęsknota odżyła w Europie po okresie rewolucji przemysłowej, której skutkiem było także wyrwanie człowieka z jego naturalnego otoczenia.

Beeton wskazuje na co najmniej dwie z kilku przyczyn popularności turystyki wiejskiej. Obok tak oczywistych i wielokrotnie w innych pozycjach przytaczanych, jak rozwój środków transportu czy czas wolny, autor podkreśla „wzrost zainteresowania dziedzictwem” – szeroko pojętym, gdyż zalicza tutaj także poszukiwanie własnych źródeł rozumianych zarówno dosłownie, jak i symbolicznie. Drugi istotny czynnik to „ciekawość... zainteresowanie specyficzną, charakterystyczną żywnością opartą na regionalnych odmiennościach” (Beeton, 2006, s. 148). Najistotniejszym dlań walorem w turystyce wiejskiej jest wspólnota lokalna, a za główny powód migracji turystycznej w regionie uważa aspekt kulturowy środowiska i podkreśla, że taka możliwość kontaktu z lokalną społecznością, kultywującą swoje tradycje, jest nie do przecenienia. Wszelka działalność przez nią podejmowana wzbudza zainteresowanie. W tym kontekście wskazuje na możliwość skorzystania z lekcji na farmie, co znacząco podnosi atrakcyjność turystyczną środowiska wiejskiego.

Richards (1996), idąc tym tropem, wskazuje na dwa istotne motywy turystyki kulturowej w środowisku wiejskim – edukację, za którą kryje się mniej lub bardziej sformalizowany proces uczenia się, oraz nowość, za którym to hasłem kryje się autentyczność, unikatowość, wyjątkowość. Wszystko to można znaleźć właśnie w ofercie gospodarstw pedagogicznych.

Wiejska turystyka kulturowa coraz częściej postrzegana jest jako atrakcyjna propozycja, a jednocześnie jako szansa na zachowanie dziedzictwa kulturowego tegoż środowiska. Jego elementy pojawiają się w agroturystyce, turystyce na farmach pedagogicznych czy też ekoturystyce. Wszystkie te elementy, stanowiące podstawę wiej-

skiej turystyki kulturowej, jednocześnie mogą okazać się pomocnymi w zachowaniu dziedzictwa, począwszy od wiejskiego krajobrazu. Zdaniem Smith (1989), jedną z głównych ról, jakie ma do odegrania turystyka kulturowa w środowisku wiejskim, jest rola strażnika pamięci. Turystykę kulturową rozumie jako podróżowanie w celu doświadczania i uczestniczenia w życiu społeczności, których sposób codziennego funkcjonowania coraz szybciej odchodzi w przeszłość.

Interesującym, a także coraz istotniejszym zwłaszcza w literaturze ostatnich lat, jest spojrzenie na turystykę kulturową na obszarach wiejskich z pozycji zrównoważonego rozwoju, obecne choćby w badaniach dwójki autorów McKerchera i du Crosa (2002). Wskazują oni na potrzebę znalezienia równowagi między potrzebami turystyki, a specyfiką zarządzania dziedzictwem kulturowym. Jak wskazuje praktyka (Boniface, 1998; Garrod i Fyall, 2000) sytuacja często pozostaje daleka od idealnej. Wskazuje się na zachowawczą postawę zarządzających dziedzictwem, dla których głównym efektem działań winna być jak największa ochrona dóbr, co czasem prowadzi do wyłączenia ich z ruchu turystycznego, z drugiej strony zbyt uproszczone podejście do walorów dziedzictwa ze strony turystyki, może, choć nie musi, prowadzić do ich stopniowej degradacji. Sposobem na zrównoważone podejście, które uwzględni obie potrzeby, zarówno gestora dziedzictwa, jak i turystycznego uproszczenia, bez uszczerbku dla dziedzictwa, jest propozycja gospodarstw pedagogicznych, które uczą bawiąc. Doskonałą podstawą do tworzenia takich właśnie produktów turystycznych są takie elementy dziedzictwa, jak tradycyjne wydarzenia i praktyki związane z folklorem, w końcu tradycyjny sposób życia i wszelkie związane z nimi działania, także te związane z gastronomią, lokalnymi produktami i tradycyjnymi potrawami (Sethi, 2005).

Wiele elementów dziedzictwa winno być, i jest, wykorzystywane w trakcie realizowania turystyki na farmach, którą dzieli się na związaną oraz niezwiązaną z ofertą bazy noclegowej. W ramach oferty poza propozycją noclegu wskazuje się na wagę farm pedagogicznych, których istotą jest między innymi: prezentacja tradycyjnego sposobu funkcjonowania na wsi, gospodarstwa wiejskie będące jednocześnie muzeami gromadzącymi różnorakie walory, najczęściej nawiązujące do dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego, oraz gospodarstwa, w których istotną składową oferty jest lokalna gastronomia.

Jedną z głównych ról współczesnego środowiska wiejskiego wydaje się być rola depozytariusza jego kulturowych zasobów zagrożonych degradacją, a nawet zanikiem. Stąd potrzeba edukacji kolejnych pokoleń niezwiązanych z tym środowiskiem na stałe. Świadomość potrzeby dbania o pamięć w zakresie tradycji rozumianej jako styl życia, produkcji dóbr, zwyczajów stała się na tyle paląca, że nie sposób zadać już pytania czy należy o nią dbać, ale jak to zrobić. I tutaj w sukurs przyjąć może, i przychodzi, turystyka. Sprawnie przeprowadzona interpretacja waloru* może, obok przyjemności korzystania z atrakcyjnego produktu turystycznego, przyczynić się do

---

* Interpretacja waloru – atrakcyjna opowieść na jego temat, przybliżająca go w interesujący sposób odbiorcom (czyli turystom).

zachowania dziedzictwa, wiejskiego krajobrazu, wiejskiej idylli, spokojnej autentyczności (Sharples, 1996; Urry, 1995). Stąd nie dziwią podejmowane w środowisku wiejskim inicjatywy na styku edukacji i turystyki.

ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE ZAGRÓD EDUKACYJNYCH

Idea zagród edukacyjnych jest naturalną konsekwencją rozwoju turystyki wiejskiej w głównym europejskim nurcie, aczkolwiek uwzględniającą specyfikę funkcjonowania regionu. Pomysł, który w formie rozproszonej i nieskoordynowanej funkcjonuje już od dawna choćby w ramach agroturystycznych gospodarstw ekologicznych (Widauski, 2010), został ujęty w ramy formalne w skali Europy stosunkowo późno. Sama koncepcja została opracowana na początku obecnej dekady w Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie oddział w Krakowie przy aktywnej współpracy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Oparto ją na środkach przeznaczonych na Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Przy tworzeniu projektu aktywnie działał utworzony na jego potrzeby Zespół ds. Agroturystycznych Gospodarstw Edukacyjnych, w skład którego wchodził pracownicy Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie oddział w Krakowie, przedstawiciele ośrodków naukowych Krakowa: Uniwersytetu Rolniczego oraz Akademii Wychowania Fizycznego, przedstawiciel Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w końcu reprezentant Kuratorium Oświaty w Krakowie. Na tej bazie i przy aktywnej współpracy z Zespołem opracowano formalno-prawne ramy funkcjonowania oferty edukacyjnej w gospodarstwach rolnych wraz z ujednoliconym programem szkoleniowym. W każdym z województw powołano, uprzednio przeszkolonego trenera, którego główną rolą jest realizowanie zadań doradczych. W każdym z województw przeprowadzono także cykl seminariów, których głównym celem była informacja na temat samego projektu, jak i jego promocja. Program objął niemal 550 mieszkańców wsi (Kmita-Dziasek, 2015). U podstaw stworzenia takiego projektu leżało przekonanie o potrzebie ułatwienia kontaktu coraz liczniejszej społeczności miejskiej ze środowiskiem kulturowym wiejskim, aktywnością rolnika, a także efektami jego działalności, jak proces tworzenia żywności, hodowli zwierząt czy tradycje związane z kalendarium codzienności. Oczywiście ogniwem spajającym tę ideę z praktyką są gospodarstwa rolne, które dysponują odpowiednim potencjałem do realizacji tak zdefiniowanych zadań edukacyjnych. Właśnie tam znajduje się naturalne środowisko, w którym można promować postawy ekologiczne i wynikające z nich odpowiednie zachowania konsumenckie. Warto również podkreślić fakt natury ekonomicznej. Usługi edukacyjne proponowane w ramach gospodarstwa rolnego mogą stanowić istotne dodatkowe źródło dochodów dla społeczności wiejskiej, co z kolei może przyczynić się do ochrony zasobów kulturowych obszarów wiejskich (Widauski, 2011; Kmita-Dziasek i Kielijan, 2014).

Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych funkcjonuje w systemie dworactwa rolniczego na zasadzie dobrowolnej współpracy jednostki centralnej, jaką jest Centrum

Doradztwa Rolnego, podległej Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a jednostkami wojewódzkimi podległymi samorządom poszczególnych województw. Do zadań Centrum należy kwalifikowanie i następnie przyjmowanie do ogólnopolskiej sieci nowych członków. Ponadto jest ono odpowiedzialne za realizację na odpowiednim poziomie merytorycznym okresowych szkoleń dla członków sieci oraz doradców koordynatorów z poszczególnych województw. Rolą Centrum jako koordynatora jest także przygotowanie oraz zatwierdzanie programów szkoleń realizowanych przez ośrodki doradztwa rolniczego w terenie. Kolejnym priorytetem jest działalność promocyjna nowo tworzonej marki na targach tematycznie związanych z zagrodami.

Na poziomie województw projekt jest koordynowany i realizowany przez wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego. W każdym z nich pracuje co najmniej jeden przeszkolony doradca zatrudniony na stanowisku koordynatora wojewódzkiego. Do jego zadań należy rekomendacja obiektów do sieci z danego województwa oraz wspomaganie w zakresie informacyjnym w przystosowaniu konkretnego gospodarstwa do pełnienia usług o charakterze edukacyjnym, koordynacja działań promujących samą ideę, jak i uczestniczenie w organizacji i realizacji szkoleń tematycznych w swoim województwie (Kmita-Dziasek, 2015).

GOSPODARSTWO EDUKACYJNE – ZAŁOŻENIA FORMALNO-PRAWNE I MERYTORYCZNE

Jak wskazuje Raciborski (2011), ekonomiczną podstawą funkcjonowania zagród edukacyjnych może być wynagrodzenie za świadczone usługi o charakterze edukacyjnym, gastronomicznym, związanym z zakwaterowaniem, wynajmem obiektów lub urządzeń, w końcu dochody związane ze sprzedażą przetworzonych bądź nieprzetworzonych artykułów rolnych. Działalność edukacyjna może być rozszerzeniem uprzednio prowadzonej działalności agroturystycznej lub rozpoczynającej swoje funkcjonowanie. Prowadzenie wyspecjalizowanej działalności zarobkowej związanej z udostępnieniem gospodarstwa dla celów edukacyjnych nie jest związane z żadnymi szczególnymi rozwiązaniami prawnymi, zatem podlega ogólnym przepisom dotyczącym działalności gospodarczej. Chodzi w szczególności o obowiązki zawarte w przepisach Ustawy *o swobodzie działalności gospodarczej*, a także wynikające z innych aktów.

Definicja zagrody edukacyjnej została po raz pierwszy stworzona dla potrzeb projektu. Zgodnie z jej brzmieniem zagroda ta to

[...] przedsięwzięcie prowadzone przez mieszkańców wsi na obszarach wiejskich, gdzie realizowane są przynajmniej dwa cele edukacyjne spośród niżej wymienionych: edukacja w zakresie produkcji roślinnej, edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej, edukacja w zakresie przetwórstwa płodów rolnych, edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej, edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej.

Obiekt powinien posiadać zwierzęta gospodarskie albo uprawy rolnicze przeznaczone do prezentacji dla grup dzieci i młodzieży przyjmowanych w ramach programów szkolnych lub udostępniane jako atrakcja turystyczna dla rodzin z dziećmi i dorosłych podróżujących indywidualnie (Kmita-Dziasek, 2015; zagrodaedukacyjna.pl).

Jak podkreśla Kmita-Dziasek (2015), celem każdego z programów edukacyjnych, o których mowa w definicji, jest przybliżenie szeroko pojętej społeczności wiedzy na temat procesów zachodzących w środowisku wiejskim, co winno przekładać się na konkretne cele edukacyjne realizowane z wykorzystywaniem potencjału edukacyjnego gospodarstwa oraz jego przyrodniczego i kulturowego otoczenia. W ramach projektu sprecyzowano także cele dydaktyczne, które winny być realizowane w grupach programów edukacyjnych (tabela 1).

Tab. 1. Programy i cele edukacyjne realizowane w zagrodach edukacyjnych

Program edukacyjny	Cele dydaktyczne
Edukacja w zakresie produkcji roślinnej	Wskazanie zależności między systemem rolniczym a naturalnym ekosystemem, prezentacja i doświadczenie różnorodności biologicznej świata roślin, cyklu życia ich produkcji oraz cyklu życia i przemiany materii
Edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej	Poznanie życia zwierząt, możliwe także poprzez bezpośredni kontakt. Uczenie wrażliwości, wdrażania do obowiązków, rozbudzanie potrzeb poznawczych – poznanie inwentarza gospodarskiego poprzez oglądanie, głaskanie, słuchanie, poznawanie zapachów, wykonywanie czynności gospodarskich, jak karmienie, czyszczenie, dojenie itp. Poznanie systemów hodowli, urządzeń i potrzebnych do tego narzędzi
Edukacja w zakresie przetwórstwa produktów rolnych	Prezentacje i warsztaty tematyczne mleczne, mięsne. Poznanie procesu produkcji od pozyskania surowca do końcowego efektu przetwórstwa, zapoznanie z różnymi metodami przetwarzania, co winno obudzić szacunek dla pracy producenta
Edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej	Poznanie proekologicznych zachowań gospodarskich: oszczędzanie zasobów wodnych, zagospodarowanie odpadów. Nauka odróżniania produktów naturalnych od przetworzonych przemysłowo, kształtowanie ekologicznych nawyków konsumenckich
Edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej	Poznanie w trakcie warsztatów tematycznych zasobów materialnych i niematerialnych związanych z kulturą wsi. Zajęcia praktyczne o charakterze plastycznym, artystycznym, kulinarnym. Prezentacja wyposażenia domu, sprzętów gospodarskich, maszyn, poznanie przy tej okazji od dawna niewykonywanych zawodów

Źródło: www.zagrodaedukacyjna.pl.

Jednym z najistotniejszych elementów, które mają wpływ na jakość produktu turystycznego w środowisku wiejskim, jest autentyczność tego, co jest prezentowane, oraz sposobu, w jaki przedstawiany jest konkretny element dziedzictwa (Richards,

1996; Ivanovic, 2008). Nie inaczej jest w przypadku działalności edukacyjnej w tymże środowisku. Dlatego wyraźnie podkreśla się te z elementów oferty, które w sposób naturalny maksymalizują szansę na zachowanie autentyczności w trakcie realizacji produktu. Powinno to także przełożyć się na zwiększoną jego atrakcyjność. Postuluje się w związku z tym, aby edukacja odbywała się w swobodnej, naturalnej przestrzeni typowej, dla działalności rolniczej. Ważnym jest zapewnienie bezpośredniego kontaktu z codziennym życiem w gospodarstwie, z wykorzystaniem obecnych w tym środowisku sprzętów i technik stosowanych przy produkcji rolniczej i hodowli.

W tym swoistym procesie interpretacji waloru, jakim w tym przypadku są zasoby gospodarskie, chodzi o to, aby uniknąć prostej pogadanki o charakterze wykładu, a starać się dotrzeć do uczuć i emocji odbiorców prezentacji (Tilden, 1977; Lane, 1994; Majewski, 2008). Tylko prawidłowo przeprowadzona interpretacja daje większą szansę na wzrost zrozumienia konkretnego zjawiska, waloru bądź elementu. W konsekwencji będzie prowadziło to do zwiększenia poziomu satysfakcji i, co równie istotne w środowisku wiejskim, do wzrostu poczucia odpowiedzialności za poznawany walor. Knudson, Cable i Beck (1995) podkreślają wzrost szacunku do poznawanej historii, o ile interpretacja prawidłowo realizuje swoje cele. Dlatego należy podkreślić potrzebę, by edukacja w zagrodzie mogła stanowić dla odbiorców, zwłaszcza z młodszych grup wiekowych, zabawę, ale o charakterze kształcącym, która umożliwi różnorodność wrażeń i doświadczeń uczestnikom i jednocześnie zachęci ich do samodzielnego działania. Programy edukacyjne funkcjonujące w określonych ramach powinny jednak uwzględniać indywidualne potrzeby i możliwości psychofizyczne uczniów biorących udział w ich realizacji. Powinny, w miarę możliwości, oddziaływać na wszystkie zmysły oraz integrować wiedzę z różnych dziedzin, tak, by w sposób kompleksowy zaprezentować wielopłaszczyznowość funkcjonowania człowieka w środowisku wiejskim będącą wypadkową działań kulturowych zanurzonych mocno w krajobrazie przyrodniczym. Osiągnięcie tych celów wymaga dostosowania interpretacji do określonych warunków technicznych, dlatego całość należy odpowiednio zaplanować i dostosować do liczebności i doświadczenia uczestników tego swoistego procesu dydaktycznego. W kontaktach interpersonalnych kładzie się nacisk na serdeczność i cierpliwość w podejściu edukatora, w tym przypadku najczęściej jest to gospodarz, do zaciekawionych odbiorców. Ważna jest także swoboda w dostępie do bezpośredniego doświadczenia w tych miejscach gospodarstwa, które są do tego odpowiednio przystosowane. Sam czas trwania pokazu także powinien być dostosowany z jednej strony do tematu, z drugiej do specyfiki grupy odbiorczej. Stąd program edukacyjny może trwać od jednej do nawet kilku godzin. Oferta może być rozbudowana do całodziennego pobytu, który obejmowałby także dodatkowe elementy rekreacji na świeżym powietrzu oraz ofertę gastronomiczną.

Wartym podkreślenia jest fakt, iż gospodarstwa edukacyjne nie muszą posiadać w swojej ofercie noclegów. Mogą koncentrować swoją działalność na krótkich, nieprzekraczających jednego dnia programach. Pojawia się zatem nowa jakość w środowisku wiejskim. Do tej pory jakakolwiek działalność agroturystyczna była kojarzona

ze świadczeniem usług o charakterze pobytowym, teraz zaś pojawia się możliwość realizacji oferty dla pasantów.

Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, istniejąca w Polsce od 2011 roku, w trakcie niecałych pięciu lat działalności skupia całkiem istotną liczbę uczestników. W roku 2015 w katalogu Sieci zamieszczono oferty 181 członków prowadzących swoje gospodarstwa rolne bądź agroturystyczne. Zdecydowanym liderem wśród regionów jest województwo dolnośląskie. Liczba 26 gospodarstw stanowi 14% ogólnej liczby zarejestrowanych jednostek. Kolejne miejsce zajmuje województwo małopolskie z 18 gospodarstwami (10% ogólnej liczby). Miejsce trzecie zajmują ex aequo województwa: pomorskie i mazowieckie – po 16 gospodarstw (po 8% ogółu). Najmniej popularną jest idea zagród edukacyjnych w województwie zachodniopomorskim – jedynie 5 zagród (niecałe 3%) oraz w województwie łódzkim, gdzie zarejestrowano 6 gospodarstw.

Wśród gospodarstw przeważają drobne, o powierzchni od 1 do 10 ha. Stanowią one 75% ogółu. Gospodarstw poniżej 1 ha gruntów uprawnych jest 7%. W rozumieniu *Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników* są to gospodarstwa nierolnicze, jednak prowadzące działalność rolniczą, ogrodniczą lub pszczelarską.

W ramach deklaracji złożonych przez gospodarstwa pedagogiczne w 2014 roku 82% z nich wskazało na produkcję roślinną, 65% – produkcję zwierzęcą, 43% – działalność wielokierunkową, 17% na ogrodnictwo, a jedynie 13% na pszczelarstwo (należy zaznaczyć, że gospodarstwo może zadeklarować więcej niż jeden profil produkcji rolnej). W przypadku deklarowanej realizacji celów w zakresie edukacji z grupy pięciu postulowanych w definicji o zagrodzie edukacyjnej najczęściej realizowanym jest cel piąty: edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej. Realizuje go 74% wszystkich gospodarstw pedagogicznych. Na drugim miejscu jest edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej, która jest istotna w programie 69% gospodarzy przygotowujących program. Na trzecim miejscu znalazła się edukacja w zakresie produkcji roślinnej, obecna w 67% proponowanych programów. Nieco ponad 60% realizuje edukację w zakresie produkcji zwierzęcej, natomiast najmniej popularna jest edukacja w zakresie przetwórstwa płodów rolnych, występująca w 58% programów (Kmita-Dziasek i Kieljan, 2014).

ZAGRODY EDUKACYJNE NA DOLNYM ŚLĄSKU

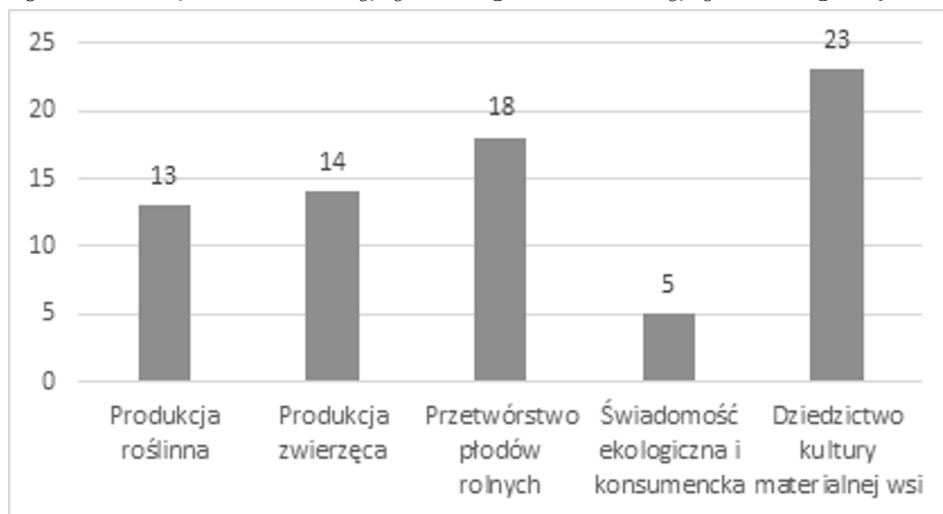
Dolny Śląsk najdynamiczniej spośród wszystkich regionów rozwija swoją ofertę edukacyjną w środowisku wiejskim, dystansując nawet prekursora w tym względzie, tj. Małopolskę. Oferta jest rozmieszczona w miarę równomiernie w ramach regionu, choć w przewadze znajduje się obszar Sudetów oraz przedgórze, jednak należy podkreślić, że niemal każdy typ krajobrazu wiejskiego z obszaru Dolnego Śląska ma swojego reprezentanta w ogólnopolskiej sieci zagród edukacyjnych. Każdy z celów

edukacyjnych jest realizowany w ramach regionu, co wynika z oferty warsztatów tematycznych proponowanych we wszystkich 26 zagrodach. Pojawiają się takie propozycje, jak warsztaty grepowania, wykorzystywania dawnych narzędzi w produkcji chleba, w gospodarce pasiecznej czy przy okazji prezentacji ginących zawodów, jak na przykład kowalstwo.

Bogata skądinąd oferta dydaktyczna zagród edukacyjnych Dolnego Śląska nie odbiega w swoich propozycjach od tego, z czym może spotkać się turysta korzystający z takiej formy spędzania wolnego czasu w kraju. Analizując realizację deklarowanych pięciu celów edukacyjnych na podstawie danych zawartych w katalogu sieci na rok 2015, warto raz jeszcze podkreślić, że region całością swojego potencjału zapewnia realizację każdego z nich (rycina 1).

Ryc. 1. Realizacja celów edukacyjnych w zagrodach edukacyjnych Dolnego Śląska

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, Katalog 2015.

Spośród wymienionych celów najpopularniejszym jest edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej. Niemal każde gospodarstwo ma w swojej propozycji warsztat, który nawiązuje do dziedzictwa materialnego bądź niematerialnego wsi. Normą są warsztaty poświęcone elementom kultury czy też ginącym zawodom. Nierzadko zdarzają się prezentacje lub ekspozycje starych sprzętów wykorzystywanych w produkcji różnych przetworów produktów rolnych. W tym kontekście nie zaskakuje wynik programów edukacyjnych w zakresie przetwórstwa produktów rolnych. Niemal 70% gospodarstw realizuje w swoich programach ten cel. Do najpopularniejszych należy przetwarzanie zbóż, a program pod wspólnym tytułem *Od ziarenka do bochenka* można uznać za najpopularniejsze warsztaty dotyczące przetwórstwa produktów rolnych. Edukacja z zakresu produkcji zwierzęcej i roślinnej jest popularna jako oferta dydaktyczna niemal

w tym samym stopniu, będąc obecną w odpowiednio: 54% oraz 50% ofert ogółu gospodarstw. Zaskakująco małą popularnością cieszy się realizacja istotnego celu, jakim jest edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej. Jedynie pięć spośród 26 gospodarstw w regionie deklaruje jego realizację, co stanowi niecałe 20% ogółu. Trzeba jednak podkreślić, że badania oparte są o dane, które posłużyły do opracowania katalogu, w którym uwypuklano przede wszystkim cele stanowiące podstawę do przygotowania konkretnych warsztatów tematycznych. Zapewne dla większości z gospodarstw kształtowanie świadomości ekologicznej i konsumenckiej stanowi nieodzowną składową każdego programu związanego z przetwórstwem. Jest to dla nich cel na tyle oczywisty, że, być może nie dostrzeżono potrzeby jego czytelnego podkreślenia.

PODSUMOWANIE

Zagrody edukacyjne jako produkt obecny w przestrzeni wiejskiej już od pewnego czasu są dlań istotne z wielu powodów, co wielokrotnie podkreślają organizatorzy pomysłu. I trudno im odmówić racji. Zmiany we współczesnym świecie, których efektem jest oderwanie człowieka od jego wielowiekowego habitatu, powodują, że jako społeczność tracimy kontakt z tym, co było naturalne jeszcze dla pokolenia naszych ojców. Zmiana ta, raczej nieuchronna, wpływa na nasze życie, technologicznie rzecz biorąc ułatwiając nam życie, lecz równocześnie znacząco nas zubażając. Współczesny człowiek, wprawnie poruszający się w świecie wirtualnym, gdzieś na drodze cywilizacyjnego pośpiechu zgubił to, co definiowało go przez stulecia. Nagle i ku jego zaskoczeniu poszukiwanie egzotyki w najdalszych zakątkach świata przestało być tak naglące. Okazało się, że egzotyka jest na wyciągnięcie ręki, tuż za rogatkami miasta, gdzie znajdują się całe światy czekające na odkrycie na nowo. Światy, w których krowa z jej atrybutami dającymi mleko nie z kartonu jest nie mniej dziwna niż zebra czy żyrafa. Miejsca, w których chleb w niezrozumiały sposób nie od razu trafia na półki sklepów. Najpierw musi się ścierać ziarno, bielić mąką, rosnąć na zakwasie, a potem smakować zupełnie inaczej. Świat, w którym pojawiają się nowe słowa niemające wiele wspólnego z angielskim cyfrowym, jak orkisz czy grepowanie. Nie na wszystkie cywilizacyjne problemy można znaleźć odpowiedź w środowisku wiejskim, ale jest to szansa na powrót, choćby na chwilę, do człowieczych korzeni. Stąd rola zagród edukacyjnych jako nowego miejsca nauczania o przeszłości, codzienności bez pośpiechu i w zgodzie z naturą jest nie do przecenienia. Jeżeli jeszcze produkt ten zostanie odpowiednio przygotowany pod względem dydaktycznym, to efektem może być, i często bywa, atrakcyjna w swoim charakterze oferta, istotne narzędzie dydaktyczne, w końcu także wartościowy i doceniany przez turystów produkt, który współgra z ideą zrównoważonego rozwoju dając satysfakcję obu stronom uczestników procesu dydaktycznego: turystom-uczniom o charakterze poznawczym, a organizatorom także o charakterze ekonomicznym.

BIBLIOGRAFIA

- Beeton, S. (2004). Rural tourism in Australia – Has the Gaze Altered? Tracking Rural Images Through Film and Tourism Promotion. *International Journal of Tourism Research*, 6.
- Beeton, S. (2006). *Community Development through Tourism*. Collingwood.
- Boniface, P. (1998). Tourism Culture. *Annals of Tourism Research*, 3 (25).
- Garrod, B. & Fyall, A. (2000). Heritage tourism: a question of definition. *Annals of Tourism Research*, 28 (4).
- Ivanovic, M. (2008). *Cultural Tourism*. Cape Town.
- Kmita-Dziasek, E. (2015). *Koncepcja i funkcjonowanie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych*. Kraków.
- Kmita-Dziasek, E. i Kieljan, K. (2014). *II Ogólnopolski Zlot Zagród Edukacyjnych, Materiały informacyjne*. Kraków.
- Knudson D.M., Cable, T.T. & Beck, L. (1995). *Interpretation of Cultural and Natural Resources*. State College, PA.
- Kowalczyk, A. (2001). *Geografia turystyki*. Warszawa.
- Kurek, W. (2007). *Turystyka*. Warszawa.
- Lane, B. (1994). Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation. In: B. Bramwell & B. Labe (eds.). *Rural tourism and sustainable Development*. Clevedon.
- Majewski, J. (2008). Turystyka kulinarna i kreowanie marki obszaru. *Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie*, 7.
- Mc Kercher, B. & du Cross, H. (2002). *Cultural Tourism. The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. New York.
- Oleśniewicz, P. i Widawski, K. (2013). *Turystyka edukacyjna w kontekście turystyki szkolnej – wybrane zagadnienia*. Wrocław.
- Page, S.J. i Getz, D. (1997). *The business of rural tourism: international perspectives*. Oxford.
- Raciborski, J. (2011). *Uwarunkowania formalno-prawne funkcjonowania gospodarstwa edukacyjnego*. Kraków.
- Richards, G. (red.) (1996). *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford.
- Sethi, P. (2005). *Heritage Tourism*. New Dehli.
- Sharpley, R. (1996). *Tourism and leisure in the Countryside*. Huntingdon.
- Smith, S. (1989). *Tourism analysis: A handbook*, Longman Scientific & Technical. Essex–England–New York.

Tilden, F. (1977). *Interpreting our heritage*. North Carolina.

Urry, J. (1995). *Consuming places*. London.

Widański, K. (2010). Perspektywy rozwoju agroturystyki w gminie Szczytna. W: D. Knecht (red.). *Uwarunkowania integracji w agroturystyce*. Wrocław.

Widański, K. (2011). Wybrane elementy dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego – ich wykorzystanie w turystyce na przykładzie Hiszpanii i Polski. *Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego*, 17.

EDUKACYJNY WYMIAR TURYSTYKI WIEJSKIEJ

Słowa kluczowe: zagrody edukacyjne, dziedzictwo kulturowe środowiska wiejskiego, turystyka wiejska, warsztaty tematyczne

Abstrakt: W artykule opisano zjawisko gospodarstw pedagogicznych, wskazując na ich wagę w ochronie środowiska wiejskiego w jego aspekcie kulturowym. Krótko zarysowane funkcje dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i duchowego, w rozwoju turystyki wiejskiej, jak i ich wpływ na zachowanie dziedzictwa wskazują na rolę idei gospodarstw pedagogicznych. Idea ta, obecna także w Polsce, funkcjonuje pod nazwą zagród edukacyjnych. Krótkie wprowadzenie w kontekst formalno-prawny przedsięwzięcia jest pretekstem do przyjrzenia się funkcjonowaniu tej oferty w kontekście edukacyjnym, zwłaszcza uwzględniając ofertę Dolnego Śląska.

EDUCATIONAL DIMENSION OF THE RURAL TOURISM

Keywords: pedagogical farm, rural heritage, rural tourism, thematic workshop

Abstract: The article is dedicated to the phenomenon of the pedagogical farms and its importance in the tourism and the preservation of the rural environment especially its cultural aspect. The first part is a kind of short literature review, a presentation of the role of the rural cultural heritage both material and non-material in the development of the tourism in the rural environment. Also the function of the preservation of the heritage is considered. One of the most convenient ways to achieve this goal is the idea of the pedagogical farms. This kind of didactic product exists also in Poland. Next part of the topic is dedicated to detailed description of the idea and its implementation in our country. The technical and legal environment of its creation and functioning together with its rather short history is described. The main focus is on the part related to the practical lessons and its possible impact on the development of tourist offer based on this issue. The educational part and the way of its implementation in the pedagogical farms on the example of Lower Silesia as the most equipped region in this phenomenon is presented in detail.

